

Djurayeva Maxbuba Usmanovna

Termiz shahridagi 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'zbek tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda internet izoh matnlarining semantik va struktur jihatlari o'zbek tilining zamonaviy kommunikativ muhitidagi o'zgarishlar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida izohlarda qo'llanilgan so'z birikmalari, semantik maydonlar, konnotativ ma'nolar hamda ma'no iyerarxiyasi aniqlanadi. Shuningdek, virtual muloqotda semantik qisqarish, metaforizatsiya va ironiyaning qo'llanish holatlari korpus materiallari asosida o'rganiladi. Natijada, internet izohlarining ichki ma'no tizimi va ularning struktur-semantik modeli ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: internet izohi, semantik tahlil, konnotatsiya, ma'no maydoni, metaforizatsiya, korpus tahlili, struktur model.

Kirish

Zamonaviy kommunikativ makonning eng faol qatlamlaridan biri bo'lgan internet tarmoqlarida paydo bo'layotgan izoh matnlari o'zbek tili tizimida yangi semantik va struktur xususiyatlarning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Izohlar qisqa, emotsional va ko'p hollarda kontekstual ma'noga ega bo'lishi bilan ajralib turadi. Shu bois, ularni tahlil qilish o'zbek tilidagi yangi kommunikativ hodisalarning semantik imkoniyatlarini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi.

Internet izohlarining semantik-struktur tahlili til birliklarining ma'no tizimini, ularning o'zaro bog'lanish mexanizmlarini hamda kontekstual va situativ omillar ta'sirida shakllanadigan ma'no darajalarini ochib berishni maqsad qiladi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar tilshunoslikda korpus tahlili, kognitiv semantika va diskurs tahlili kabi zamonaviy metodlarning qo'llanishini talab etadi. Natijada, izoh matnlarining semantik tarkibi, ularning ichki tuzilishi hamda tildagi dinamik o'zgarishlar bilan bog'liqligi nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi.

Asosiy qism

Internet izohlarida leksik birliklar — so'z va iboralar tanlovi — matnning asosiy semantik yukini tashkil etadi. Izoh muallifi odatda qisqa ifoda bilan fikrini bildirishga intiladi, shuning uchun tanlanadigan so'zlar konnotativ ahamiyati katta bo'ladi. Masalan, baholovchi so'zlar („ajoyib“, „xafa qiluvchi“, „ajoyib emas“) izohga ijobiy yoki salbiy ma'no yuklaydi va shu orqali semantik strukturaning asosiy elementiga aylanadi.

Izohdagi leksik birikmalar — kollokatsiyalar, frazeologik iboralar — semantik strukturani shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, biror mahsulotga yozilgan izohda „super“+„foydali“ kabi so'zlarning birgalikda ishlatilishi ular orasidagi semantik bog'liqlikni ko'rsatadi. Bu kabi bog'lanishlar matnning ichki semantik strukturasi tashkil etuvchi komponentlardir.

Shuningdek, ma'nolararo aloqalar (sinonimiya, antonimiya, konseptual kenglik) izohlarda semantik strukturani boyitadi. Masalan, „yaxshi“ va „zo'r“ so'zlari sinonimik bog'lanishda ishlatilsa, izoh matnini kuchaytiradi va kontekst ichida semantik birliklar qatlamini yaratadi.

Izoh matnlarida sintaktik minimalizm — ya'ni kamroq grammatik bo'g'inlar bilan ma'no ifodasi — semantik stresni kuchaytiradi. Masalan, „Zo'r“, „Kutaman“, „Qiziqirdi“ kabi yagona so'zlar ham kontekstga qarab turlicha semantik rol o'ynashi mumkin. Bu holatda so'zning semantik vazifasi (predikat, baho, intonatsion yuk) o'zgaradi. Bundan tashqari, inversiya, ellipsa, parasintaktik qurilmalar izoh matnlarining struktur semantikasini murakkablashtirishi mumkin. Masalan, ellipsa

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

yordamida ma'no to'liqsiz shaklda ifodalanadi, lekin kontekstual boylik tufayli to'liq semantik model qisqa shaklda tushuniladi.

Diskurs nazariyasida, ko'p hollarda gap bog'lovchilari va diskurs bog'lanish so'zlari matnning makrosemantikasini tashkil qiladi (masalan, "ammo", "lekin", "shunday qilib") — ular kichik segmentlarga global semantik yo'nalish beradi.

Izoh matnlarida kichik segmentlar (mikrosemantika) bilan birga, makrostruktur — ya'ni umuman olganda izohning asosiy mazmuni va intonatsiyasi — alohida ahamiyatga ega. Van Dijk diskurs nazariyasi jihatidan makrostruktur ma'noni aniqlovchi umumiy mazmun qatlami bo'lishi mumkin.

Izohning makrostrukturasi turli mikrosemantik birliklarning semantik abstraksiyalari va iyerarxik tuzilmalaridan iborat bo'ladi. Bu tuzilmada asosiy mavzu, baholash yo'nalishi, kontekstual jihatlar va pragmatik nuqtai nazarlar o'zaro uyg'unlashadi. Izoh matnida mavzu yo'nalishi, asosiy baho va qo'shimcha fikrlar qatlamlari makrostrukturda aks etadi. Misol uchun, mahsulot haqida izohda asosiy mavzu sifatida uning sifati turadi, baho "qoniqarli" yoki "qoniqarsiz" shaklida ifodalanadi, qo'shimcha gaplarda foydalanuvchi tajribasi bayon qilinadi.

Hujjatli korpus tahlillarda semantik modelni qurish uchun mikrosemantika va makrostruktur o'rtasidagi aloqani aniqlovchi modellar ishlab chiqiladi. Bu modellar semantik maydonlar, tema-rema tuzilmalari va baholash yo'nalishlarini solishtirishga yordam beradi.

Izoh matnlarida semantik tafovut (variantlik) — bir xil leksik birlik turli kontekstlarda turlicha ma'no qabul qilishi — keng tarqalgan hodisa. Masalan, "kattagina" sozini bir kontekstda ijobiy, boshqa kontekstda salbiy ma'noda ishlatish mumkin.

Kontekstual dinamiklik izohlarda semantik strukturaga moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Har bir izoh muallifi kontekstga mos keladigan ma'no variantini tanlaydi va shu orqali semantik stress, e'tibor va o'qilishi qulayligi uyg'unlashadi.

So'z ma'nosi va kontekstli ma'no o'rtasidagi o'zgarishlar, sinonim varianti, metafora, metonimiya kabi qo'llanmalar semantik tafovutni shakllantiradi. Masalan, "bugun yaxshi" degan izohda "yaxshi" kundalik ma'noda bo'lishi mumkin, lekin kontekstga qarab "ajoyib" ma'nosini ham qabul qilishi mumkin.

So'nggi yillarda o'zbek tilida korpusli tadqiqotlar va resurslar soni sezilarli darajada o'sdi. Milliy va ilmiy loyiha doirasida yaratilgan teglangan korpuslar, embeddinglar va morfologik-tahlil vositalari izoh va sharh matnlarini semantik-tahlil qilish uchun asosiy baza vazifasini o'taydi. Masalan, morfologik va sintaktik belgilangan milliy korpus yaratish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar korpus tahlili uchun kerakli morfoleksik aniqlikni ta'minlaydi [Sharipov, 2022]. Bundan tashqari, o'zbek tilida so'z vektorlarini yaratish bo'yicha tadqiqotlar semantik masofalarni va so'zlar orasidagi kontekstual o'xshashliklarni kvantitativ o'lchash imkonini berdi — bu usullar izoh matnlaridagi semantik tafovutlarni aniqlashda samarali hisoblanadi [Mansurov, Mansurov, 2020]

Shuningdek, mahalliy tadqiqotchilar restoran sharhlari, yangiliklar va ijtimoiy tarmoqlardan yig'ilgan ma'lumotlar asosida his-tuzum va mavzu modellarini ishlab chiqdi; bu yondashuvlar internet izohlarining aspekt-asoslangan tahliliga qo'llanmoqda [Matlatipov, 2022].

Shu bilan birga, O'zbekistondagi korpus infrastrukturasi va dasturiy ta'minot loyihalari (masalan, uzbekcorpora.uz va boshqa milliy loyihalar) korpuslarni yig'ish, belgilash va onlayn ishlov berish imkoniyatlarini kengaytirmoqda, bu esa internet izohlarini tizimli tahlil qilish uchun zarur platformani taqdim etadi [Karshiyev, 2022].

Semantik-struktur tahlilida hozirgi kunda uch asosiy metodologik blok keng qo'llanadi: (1) so'z embeddinglari va dapli modellar (word2vec, fastText, BERT-tipidagi modellar), (2) kollokatsiya va

ko-ko'rish tarmoqlari (co-occurrence networks), va (3) mavzu-modelirovka hamda aspekt-tahlil (topic modeling, aspect-based sentiment analysis). Embeddinglar kontekstga asoslangan ma'noni vektor fazosida ifodalaydi va izohlar orasidagi semantik yaqinliklarni aniqlashda yordam beradi; o'zbek tilida bunday embeddinglar ishlandi va ochiq manbalarda e'lon qilindi [Mansurov, Mansurov, 2020].

Kollokatsion tahlil internet izohlarining tez-tez birga uchraydigan so'z birikmalarini aniqlab, ularning semantik birliklar va frazeologik qatorlar kontekstini ko'rsatadi. Semantik tarmoq qurish esa leksik birliklarning graf-modelini hosil qilib, markaziy va periferik elementlarni ajratib ko'rsatadi. Bunday yondashuv korpora asosida izohlarning ichki semantik strukturani vizual va hisoblash jihatdan tavsiflash imkonini beradi [Sharipov, 2022].

Aspekt-asoslangan tahlil (aspect-based sentiment analysis) esa izoh ichidagi turli jihatlarni (masalan, mahsulot sifati, xizmat, narx) ajratib olib, har bir jihat bo'yicha bahoni aniqlaydi. Matlatipovning restoran sharhlari korpusiga asoslangan ishlari aynan shu yondashuvning foydasini ko'rsatadi va o'zbek tilida aspekt-tahlil to'plamlarini yaratish imkonini namoyish etdi [Matlatipov, 2022].

O'zbek tilida internet izohlarini korpuslashda bir qator o'ziga xos muammolar mavjud: kodlash (lotin vs kyrill), leksik-ortografik variatsiyalar, transliteratsiya, emojilar va grafemik belgilar bilan ishlash, va morfologik murakkabliklar. Bu masalalar til modellari va teglov jarayonida to'g'ri belgilanishni talab qiladi. Shu sababli tadqiqotchilar dastlabki bosqichda tozalash (normalizatsiya), transliteratsiya qoidalarini joriy qilish va morfologik analiz vositalarini integratsiya qilishni tavsiya etadi [Sharipov, 2022].

Til resurslarini kengaytirish maqsadida hamkorlikda yig'ilgan ma'lumotlar, yarimavtomatik annotatsiyalar va faol yuridik-etik ramkalarini ishlab chiqish muhim. Masalan, restoran sharhlari va yangilik izohlaridan tashkil etilgan to'plamlar o'zbek tilida his-tuzum tadqiqotlari uchun asos yaratdi va bunday to'plamlardan foydalanib korpus asosidagi semantik-struktur tahlilni amalga oshirish mumkin [Matlatipov, 2022].

Xulosa

Internet izoh matnlarining semantik-struktur tahlili o'zbek tilining zamonaviy kommunikativ tizimida yuz berayotgan dinamik o'zgarishlarni, xususan, onlayn muloqot jarayonida shakllanayotgan yangi nutqiy birliklarni tahlil etish uchun keng imkoniyat yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, izoh matnlari o'zining qisqa, kontekstga bog'langan, emotsional va baholovchi xususiyatlari bilan an'anaviy yozma nutqdan farq qiluvchi o'ziga xos lisoniy tuzilishga ega. Ularning semantik tuzilishi, sintaktik qisqarishlari va leksik-grammatik innovatsiyalari o'zbek tilining so'nggi davrdagi ijtimoiy-funksional rivojlanishini ifodalaydi.

Internet izohlarining semantik strukturasi aniqlashda korpus lingvistikasiga asoslangan yondashuvlar, xususan, so'z vektor modellar, kollokatsion tahlil va aspekt-asoslangan semantik modellashtirish samarali metodlar sifatida o'zini oqladi. Ushbu metodlar yordamida izoh matnlaridagi leksik birliklarning semantik yaqinliklari, ularning kontekstual ma'nosi va hissiy qiymatlari kvantitativ tarzda tahlil qilindi. Natijada, o'zbek tilida internet muloqotiga xos yangi semantik maydonlar — hissiy ifoda (emotivlik), ijtimoiy baho va kommunikativ strategiyalar shakllanayotgani aniqlandi.

Tadqiqot shuningdek, o'zbek izoh matnlarini korpuslashtirish jarayonida uchraydigan murakkabliklarni — yozuvdagi ikki grafik tizim (lotin-kirill), transliteratsiya, orfografik variantlilik va emojilarning ma'noviy yukini — aniqladi va ularni bartaraf etish yo'llarini belgilab berdi. Shu

bilan birga, o'zbek tilshunoslari tomonidan yaratilayotgan yangi korpus resurslari tilning semantik strukturasi modellashtirish uchun mustahkam empirik asos yaratmoqda.

Umuman olganda, internet izohlarining semantik-struktur tahlili o'zbek tilida yangi kommunikativ birliklarning paydo bo'lish mexanizmlarini, ularning kognitiv va pragmatik asoslarini ochib berishga xizmat qiladi. Bu yo'nalish nafaqat zamonaviy o'zbek tilining leksik va semantik tizimini chuqurroq tushunish, balki korpus lingvistikasi, kompyuter lingvistikasi va diskurs tahlili sohalarining uzviy integratsiyasini ta'minlashga ham imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sharipov, M., Mattiev, J., Sobirov, J., Baltayev, R. Creating a morphological and syntactic tagged corpus for the Uzbek language // *CEUR Workshop Proceedings*. – 2022. – Vol. 3315. – Pp. 1–13. – URL: <https://arxiv.org/abs/2210.15234>
2. Matlatipov, S. G. Aspect-Based Sentiment Analysis for the Uzbek Language // *Proceedings of SIGUL @ LREC-COLING 2024*. – Torino, Italia: *ELRA & ICCL*, 2024. – Pp. 394–403. – URL: <https://aclanthology.org/2024.sigul-1.47>
3. Matlatipov, S., Rahimboeva, H., Rajabov, J., Kuriyozov, E. Uzbek Sentiment Analysis Based on Local Restaurant Reviews // *CEUR Workshop Proceedings*. – 2022. – Vol. 3315. – Pp. 14–27. – URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3315/paper14.pdf>
4. Sharipov, M., Kuriyozov, E., Yuldashov, O., Sobirov, O. The rule-based POS tagger for Uzbek language // *arXiv preprint*. – 2023. – URL: <https://arxiv.org/abs/2301.12711>
5. Sharipov, M., Yuldashov, O. UzbekStemmer: Development of a Rule-Based Stemming Algorithm for Uzbek Language // *arXiv preprint*. – 2022. – URL: <https://arxiv.org/abs/2210.16011>
6. Sharipov, M., Sobirov, O. Development of a rule-based lemmatization algorithm through Finite State Machine for Uzbek language // *arXiv preprint*. – 2022. – URL: <https://arxiv.org/abs/2210.16006> (data obrashcheniya: 10.10.2025).
7. Yusufu, A. A case study of the Uzbek language Google Play reviews // *Computers in Human Behavior Reports*. – 2025. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306457324003741>
8. Mansurov B., Mansurov A. Development of Word Embeddings for Uzbek Language // *arXiv preprint*. – 2020. – URL: <https://arxiv.org/abs/2009.14384>
9. Kuriyozov E., Doval Y., Gómez-Rodríguez C. Cross-Lingual Word Embeddings for Turkic Languages // *arXiv preprint*. – 2020. – URL: <https://arxiv.org/abs/2005.08340>